

A TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS IDŐSZERŰ PROBLÉMÁI

(Az MTA 2002. február 7-i konferenciájának
összefoglalója)

Horn Péter akadémikus:

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Legyen szabad sok szeretettel üdvözölni minden jelenlévőt, aki megtisztelte jelenlétével ezt a szerintünk igen fontos kérdést tárgyaló konferenciát. Nem tagadhatom, hogy az iniciátora ennek a mai összejövételnek elnök úr volt. Azt hiszem, olyan témát tűzünk napirendre, amely a magyar tudományosság szempontjából is nagyon fontos, és mindannyian bíznunk abban, hogy a Gutenberg galaxis még hosszú ideig tart, hogy Kroó Norbertet hallgattam ma a rádióban, ugyanez a meggyőződése neki is, és hogy ennyien itt vagyunk, azt hiszem ebből a hitből is fakad. Én azt hiszem, hogy a magyar nemzettudatnak és nemzetfejlődésnek olyan összetevője a szakkönyvkiadás is, ami a nemzeti nyelv fejlesztésében kulcsszerepet tölt be, és ha arra gondolunk, hogy a maga reformidőszakában Széchenyi István is az egyik legnagyobb szaknyelv-újítója volt a magyar történelemnek, ezt az örökséget az Akadémia és az itt jelenlévők bátran vállalhatják. Nem szeretném hosszúra nyújtani bevezetőmet, ezért megkérem Glatz Ferencet, az MTA elnökét, hogy tartsa meg ő az igazi megnyitót.

Glatz Ferenc, az MTA elnöke:

A Magyar Tudományos Akadémia elnökeként, de úgy is, mint kutató, elégedett vagyok a magyar tudományos könyvkiadással. Elégedett vagyok, mert ahhoz a megrázkód-tatás-sorozathoz képest, amely itt az elmúlt

tíz esztendőben a kultúrát és nemcsak a kultúra finanszírozását, de a kultúra egész szervezeti, kiadói, kutatói rendjét megrázta, a magyar tudományos könyvkiadás magas színvonalon maradt és a szaktudományos könyvkiadás lényegében ugyanúgy, mint a népszerű tudományos irodalom kiadása.

A mai konferencia összehívását nem azért iniciáltam, hogy a minisztérium forráscsökkenése kapjon hátszelet, és azért sem, hogy a minisztérium forráscsökkenése miatt tiltakozók kapjanak hátszelet, hiszen könnyen lehetne mondani, ha minden rendben van, akkor miért tiltakoznak, hogy csökken a támogatás, hiszen ekkora támogatással is elmegy ez. Kétségtelen, hogy a tárcának ezen el kell gondolkoznia, és nyilván el is mondják ma a véleményüket, és az Akadémiának is el kell gondolkodnia, ha valljuk azt, hogy nem lehet a tudományos könyvkiadást ennyire a piacnak kiszolgáltatva hagyni, akkor vajon milyen kötelezettségeket, pontosabban milyen garanciát kell vállalni a költségvetésnek a tudományos könyvkiadás finanszírozásában. Úgy gondolom, hogy erről ezen a mai tanácskozáson sok szó fog még esni, mindenestre szeretném, ha a mai értekezleten elvi állásfoglalást tudnánk hozni.

Szerintem pseudodemokratikus az az áramlat, amely azt mondja, hogy egyetlen demokratikus forma van, a pályázat. Ez kérem hazugság! Ez sehol a világon nincs így, lehet ezt fölhasználni úgy, hogy én mondom meg, ki ül a kuratóriumban, ki osztja a

pénzt. Lehet amiatt is mondani, mert nem akarok bizonyos intézményeket megtartani – politikától függetlenül. A szakmai kérdés azonban az, hogy a kultúrában, kivált a társadalomtudományok és az élettudományok területén meg kell találni az úgynevezett projektfinanszírozás megfelelő arányát.

A magyar könyvkiadás ugyanúgy, mint a világ könyvkiadása, szakmai krízis előtt is áll, sőt valószínű, hogy már benne is van. Gyakran bosszankodom amiatt, hogy még neves kiadók könyveiben is szerkesztetlen, rossz mondatokkal lehet találkozni.

A Magyar Tudományos Akadémia egyik feladata lehet, hogy állandó fórumot ad a tudományos könyvkiadás problémáinak, és megpróbálja összegyűjteni azokat az erőket az Akadémia védnöksége alatt, akik ebben a kérdésben érdekeltek és valamit mondani tudnak.

Úgy érzem, hiányzik az állásfoglalás a tudományos könyvkiadás elvi kérdéseiről, a publikációs rendszer újragondolása, a kutatói és az intézeti igények kiszolgálása, a lokális autonómiák, tehát egyetemek, tanszékek, valamint intézetek saját kiadványainak és az országos kiadványoknak a koordinálása. Azt érzem, nekünk, az Akadémia vezetésének a mulasztása, hogy az elmúlt években nem tudtuk ezt a koordinációt megteremteni.

Most jött el az a pillanat, amikor meg kell tárgyalni az olvasáskultúra helyét az információszerezésben. Ha szeretnénk visszatérni a klasszikus olvasáskultúrához, és szeretnénk, ha az olvasás mint időtöltés, mint magunk épülése, visszanyerje a maga becsületét, akkor ezt elsősorban a könyvkiadói munka színvonalának további emelésétől, a kéziratok „megdolgozásától”, rendes tállalásától, sőt, a kiadványok formás, színvonalas előállításától kell várnunk.

Horn Péter bejelenti: Gál András Levente nem tudott eljönni, és Szabó Annamária, aki helyettesítené, nincs jelen. Szabó Gábor

helyettes államtitkár sincs itt, őt Kazai Ágnes helyettesíti, de csak megfigyelői státusban.

Gyurgyák János (Osiris Kiadó):

A szakma nevében örülök az alkalomnak. Nem fogok nagy kultúrpolitikusokra hivatkozni, és felelősöket sem fogok megnevezni. Ehelyett kizárólag *Valóság* nevű nagybátyánkról szeretnék beszélni. Száraz tényeket fogok ismertetni, némiképp megismételve novemberi helyzetjelentésemet, végül megpróbálok javaslatot tenni.

Szemben a jó állapotban levő, sőt, egészségesen bővülő általános magyar könyvkiadással, a magyar tudományos könyvkiadás lefelé tartó spirálba került. 2000-ben 4500 tudományos kötetet jelentetett meg a kétezzer hazai kiadó, ennek 77 %-át magyar szerzők írták. A 10 milliós példány jelentős visszaesésnek számít, hiszen 1995-ben még 14 milliós összpéldányszámban került a boltokba tudományos jellegű könyv. 1997-ben például 720 jogi munka látott napvilágot, 2000-ben már csak 387. 1997-ben még 1149 kötetnyi orvosi munka került ki, 2000-ben már csak 681. Ha nem történik semmi, nevezetesen, ha a piac, és nem az igények határozzák meg a tudományos könyvkiadás helyzetét az elkövetkezendő néhány évben, akkor szakkönyvkiadásunk elveszíti azokat a pozíciókat, amelyeket az elmúlt 10 évben szerzett meg, és amelyekre Glatz elnök úr is utalt, és a kiadóknak nem lesz értelmes tevékenység tudományos könyveket kiadni, sem a terjesztőknek ilyeneket terjeszteni. Egy szakkönyv 1500 eladott példány után lesz nullszaldós, ugyanakkor – ismerve a fizetőképes keresletet – sok kötetet eleve ennél kisebb példányszámban adnak ki. A kereskedők egyre kevésbé rendelnek szakkönyveket, mert ezek kis példányszámban is lassan fognak el, ráadásul drágák, a szépírói kötetek többszörösébe kerülnek.

A magyar kultúra fontos szegmensét adó tudományos könyvkiadás évente 4–6 milli-

árd forintot fizet be a költségvetésbe, támogatásként azonban mindössze 500 millió forintot kap vissza. Szükséges lenne, hogy a 12 %-os áfa az európai 3-6 %-os szintre csökkenjen. A pályázatok elbírálásánál alkalmazott kuratóriumi rendszer a tudományos könyvkiadás csődhelyzetének egyik forrása. Bár voltak pozitív hozadéka is, de nem lehet kiküszöbölni a pályázatok urambátyám alapon való elbírálását. Tarthatatlan, hogy a támogatások a költségeknek csak egy részét fedezik, vagyis bölcsőbb egyáltalán nem kérni támogatást, mintsem a támogatási összeg elégtelensége miatt elállni a kiadástól. Voltaképpen ez az oka annak, hogy csökkent a kiadott művek száma: a kiadó eleve nem vállalkozhat, még résztámogatással sem, olyan mű kiadására, amelytől még a nullszaldót sem remélheti. A kuratóriumi rendszer jelenleg arra ösztönzi a kiadókat, hogy a műveket húsz-húsz példányban adják ki, és még ezt a húszat se juttassák el sehova.

Semmiképp nem tudunk azon változtatni, hogy kis ország, kis nyelvterület vagyunk. Ez súlyosan korlátozza az elérhető példányszámot. A megjelenő művek honoráriumáigalázatos alacsony: egy 500 példányos könyv szerzői honorárium a terjedő royalty rendszer értelmében nem lehet több 80 000 forintnál. Természetesen vannak nagy példányszámú, jól honorálható művek is, de ezek a kivételek.

Ha nem történik semmi, a kiadók és terjesztők, mivel versenyben akarnak maradni, csakis olyan könyvekkel foglalkoznak, amelyek példányszáma meghaladja az 1500-at. Egyszerű javaslatom a következő, nem is kell kitalálni, kitalálták már a skandináv országok. Úgy hívják, hogy könyvtári példányvásárlás. Magyarországon is kísérleteztek ezzel, de nem sült el jól. Pedig ha ez a rendszer minden megjelenő szakkönyvből biztosan megvásárol 1000-1200 példányt, egy csapásra elérhető legalább a nullszaldó. Nem kell önálló szervezetet erre létrehozni, hiszen működik

a Felsőoktatási Pályázatok Irodája vagy a Könyvtárellátó, csupán jelentős tőkeinjekciót kell kapniuk. Szükséges továbbá az is, hogy a kuratóriumok beléssák a könyvtári példányvásárlás fontosságát. Ha a könyvtárak kevesebb példányt vásárolnak, akkor a rendszer nem működik.

Ez átlátható, erkölcsileg védhető és működőképes rendszer. Ezer mű kötetenként 1500 forintjával 1500 példányban biztosan eljuttatható a könyvtárakba, mindössze 1,5 milliárd forint kiadással minden évben. A mai rendszerből tehát 1 milliárd forint hiányzik. Körülbelül annyi, mint amennyit Szabadi Béla eldorbézolt. Mellesleg jegyzem meg, hogy az így működtetett tudományos könyvkiadás minden szerzőnek legalább félmillió forintos honoráriumot juttathat.

Tagadhatatlan, hogy sokaknak érdeke, hogy ne jöjjön létre világos, egyértelmű rendszer. A jelenlegi rendszer zagyva, áttekinthetetlen, amelyben az erősebb – Akadémián vagyunk – az erősebb partner nyer.

Miklós Tamás (Atlantisz Könyvkiadó):

A tudományos könyvkiadás jellegzetessége, hogy a könyvek fajlagos költsége nagy, és viszonylag szűk piaccal számolhatnak. Ezért rentábilis csak ritkán lehet: vagy akkor, ha valamely nagy világnyelven mégis elegendően nagy számú olvasóra található, vagy akkor, ha ugyan kicsi a speciális közönsége, de magas árat is hajlandó e könyvekért megfizetni. (Ilyenek pl. a világ nagy tudományos intézményei, könyvtárai.) Azokon a kis nyelveken, amelyeken még folyik érdemi tudományos diskurzus és publikáció, ez régen nem spontán módon, piaci alapon, hanem közösségi vagy privát kultúrpolitikai megfontolások ösztönözött segítségével (állami vagy magánalapítványok rendszerén keresztül) történik. Ezek nélkül nálunk gazdagabb országok polgárai sem olvashatnának/művelhetnének anyanyelvükön tudományt, ha az kevesek által beszélt nyelv.

Látnunk kell, hogy a műveltség – a könyv – Magyarországon nem a polgárosulás egyéb aspektusai hiánya ellenében, hanem éppen e hiány miatt tett szert különleges jelentőségre. Ráadásul, ahogyan korábban a Horthy-rezsim, úgy a kommunista ideológiájú rezsim uralmi ideológiájának, önlegitimációjának is része volt az adott rendszer kultúrfelényének hangoztatása, ezért mindkét redisztribúciójelentős központi forrásokat áldozott kiemelt kultúrpolitikai célokra.

Míg a magyar bérek a nyugatiak tizedét érik csak el, addig a könyvek előállítási költsége csaknem megegyezik az ottaniakkal. Ezt az alaphelyzetet majdnem egy évtizedig elfedték az 1989 utáni évek mára beszűkült nyugati kulturális segélyforrásai, kezdetben egy-két bank, majd néhány meghatározó hatású hazai alapítvány időközben részben vagy egészben feladott vagy radikálisan visszanyesett támogatási politikája. A legfontosabb hazai támogatók ekkoriban: a Soros Alapítvány, majd – miután az 1995-ben kivonult a könyvkiadásból – az egyébként általunk javasolt Felsőoktatási Tankönyvpályázat; a sok pénzzel, de nehezen kiszámíthatóan támogató és a politika hullámverésére igen érzékeny Nemzeti Kulturális Alap, a szerény eszközöket ráfordítani képes, de lehetőségeihez képest sokat segítő Magyar Könyv Alapítvány és az OTKA. Mára nemcsak a nagy magántámogatók tűntek el, hanem az állami támogatások nagy része is.

Meggondolandó az az érv is, hogy *folymatosan és szisztematikusan kiadott filozófiai, társadalomtudományi stb. fordítás-irodalom nélkül nem lehetséges pl. komolyan vehető magyar nyelvű felsőoktatás. De – a mi körülményeink között – nem nagyon lehetséges olyan civilizált politikai kultúra sem, amelyben az európai eszmei kínálat mindenki számára elérhető szellemi áramlatok artikulálhatóak. A demokráciának megvan az elemi gondolati infrastruktú-*

rája, amely nélkül elszárad, létre sem jön vagy pusztá látszat marad.

Magától értődően felmerül a magyar nyelv megőrzésének argumentuma is. A magyar humán tudományos fordítási irodalom – amelynek szisztematikus elindítása a reformáció talán legnagyobb hozzájárulása nyelvünk és általános műveltségünk emancipálásához, modernizálásához – olyan évszázados tradíciója a magyar progressziónak, amelyet a nemzet legnagyobb, legfelvilágosultabb szellemei vittek tovább, éreztek elsőrendű felelősségüknek, s amelynek hátat fordítani *a nyelvről való tényleges lemondást jelenti.*

Elegendő és pontosan célba juttatott, nyilvánosan ellenőrzött (és bárki számára áttekinthető elosztású) pénz nélkül nem lesz magyar nyelvű tudományos könyvkiadás. A tudományos könyvek költségeinek többnyire legalább a felét (gyakran többet) támogatásnak kell fedeznie. A jelenlegi össztámogatás sem összegszerűen, sem a felhasználás módját tekintve nem teszi lehetővé e munka folytatását. Az e téren dolgozó vezető kiadók becslése szerint kb. 1,5-2 milliárd forintra van szükség, mégpedig nagyon sürgősen, különben a folyamatos munka megszakad.

Feltétlenül preferálni kell a hosszabb ideje magas tudományos nivón dolgozó kiadói műhelyeket, mert csak ezek adnak garanciát az egyes művek szakszerű kiadására. Nem az a cél, hogy sok ezer dilettáns kiadó emészsze fel a támogatást, hanem hogy sok ezer jól gondozott alapkönyv váljon elérhetővé. Éppen azért, mert a cél maga a könyv, a kiadóra kell figyelni. (A kiadók megítélése az utolsó öt év katalógusai, sajtó- és szakmai recenziói, illetve a teljesített kiadói programok és a szakmabeli elismertség alapján nem nehéz.)

Szabó B. István ismerteti a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének *Pálinkás József* oktatási

miniszterhez intézett levelét, amelynek egy részletét itt bemutatjuk:

„Igen tisztelt Miniszter Úr, a Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyv Vásáron nyitottnak mutatkozott arra, hogy megvizsgálja a tankönyv- és szakkönyv-támogatás állami forrásának bővítését. Az elmúlt évek támogatási rendszerének tapasztalatai, a pontosan kimutatható tendenciák ismeretében azzal a javaslattal fordulunk Miniszter úrhoz, hogy a jelenlegi, évenkénti 150 millió forintos, új könyvek kifejlesztésére létrehozott támogatási keretet évi 300 millió forintra bővítsék. A támogatási forrás kibővítésére még az országgyűlési választások előtti időszakban szükség lenne, ugyanis ha az a jövő évben érvényessé váló új költségvetési törvény elfogadása után, azaz 2003-ban történne meg, s hatása így csak egy esztendővel később, 2004-ben lenne érzékelhető, féltő, hogy a már felgyorsult, negatív folyamatokat már nem lehetne korrigálni.”

Lipták András (OTKA):

Mindent meg kell tennünk, hogy az előttem szólóknál megjelent falanszteri jövőkép ne valósuljon meg. Kémikusként el kell ismernem, tankönyvekre ma még lehet szerzőket találni, de kísérletezünk nemzetközi szakkönyvek magyarra fordításával is. Szomorúbb a folyóiratok helyzete. Európában egyre-másra olvadnak össze konzorciumokká a nemzeti tudományos folyóiratok. Mind angol nyelven jelennek meg, még a hagyományos kémiai nagyhatalom, Németország folyóiratai is. A magyar nyelvű maradék folyóiratok legfőbb dolga a magyar szaknyelv őrzése, ápolása. Még azon az áron is, hogy aki magyarul publikál, lényegében elássa kutatási eredményét.

Megrendeltem egy háromkötetes nyugat-európai szakkönyvet, az ára 1800 euró. A magyar nyelvű tankönyvkiadást azonban már csak azért sem szabad feladni, mert ragaszkodnunk kell nyelvünkhöz.

Az OTKA forrásaiból közvetlen könyvtámogatásra évente csak 48 millió forintot tudunk adni. Közvetett támogatás azonban igen sok kutatástámogatásból adódik. Glatz Ferenc elnök úr bizonyára egyetért velem abban, hogy nagyon sok helyen vannak olyan pénzek, amelyeket kanalizálni lehetne a magyar tudományos könyvkiadás érdekében. Büszke vagyok arra, hogy az OTKA kezdte meg a könyvtártámogatást. A napokban jelenik meg egy 250 millió pályázatunk, amely egy 8-10 éve kezdődött nyugat-európai folyamatot ültet át a magyar gyakorlatba. Nem tudunk Magyarországon minden fontos külföldi folyóiratot megrendelni, de lehetőségünk van arra, hogy jogtiszta formában valamennyi hozzáférhető legyen. Egyre kevesebb folyóiratot lapozgathatunk a szó régi, bibliofil értelmében, de nem leszünk elzárva egyetlen fontos kutatási eredménytől sem.

Borbély Gábor

(Felsőoktatási Pályázatok Irodája):

Sajnálom, hogy az OM-től egyedül szólok meg. Illúziókat nem áll módomban táplálni. Irodánk számos ösztöndíjpályázatot és kutatásfejlesztési pályázatokat is bonyolít. Öt éve több tízezer pályázatot bírált el háromszor 11 fős kuratóriumunk. Öt év alatt csaknem 20 milliárd forintot osztottunk ki. Ennek mindössze egytizede ment felsőoktatási tankönyvtámogatásra. Irodánk egy dologba nem szólhat bele: az elosztható pénz mennyiségébe.

A rendszer egyik alapelve sok tekintetben szakított a könyvtámogatás másutt alkalmazott elveivel: a szakmailag megalapozott pályázatokat vagy a teljes összeg megítélésével honoráljuk, vagy – ha nem ütik meg a mértéket – sehogy. Nem alkalmazzuk azt a módszert, hogy ha sok a pályázó, mind egyiket honoráljuk egy kevéssel. Nem hiszünk e módszer hasznosságában. Másik alapelvünk, hogy egyáltalán nem támoga-

tunk gyenge kivitelben megjelentetett egyetemi jegyzeteket. Éppen az a célunk, hogy az ilyen munkák kiszoruljanak a tankönyvpiacról. Harmadik alapelvünk: szigorú szerződéseket kötünk a rendszer áttekintetősége érdekében is.

Hangsúlyozni szeretném, hogy miközben a kimondottan tankönyv jellegű kiadványokat preferáltuk, azért a szakkönyvek sem jártak rosszul. Az 1,8 milliárd forintból 1549 könyvet támogattunk. Ami könyvenként csaknem 1,2 millió forint támogatást jelent. Noha minden területen csökkent a keretünk, ez az átlagszám még mindig elég jó pénznek mondható.

Irodánkhoz mintegy 500 kiadó nyújtott be pályázatot, többségük indulásunk idején. A sikertelenül pályázó kiadók elmaradtak.

Ahogy az OTKÁ-nál, irodánknl is a sikeres pályázatok között 60 % körül volt a társadalomtudományok, 19 % az élettelen természettudományi és 13 % az élő természettudományi pályázatok aránya. 3 % interdiszciplináris kiadvány volt (lexikonok, szótárak). Egy-egy pályázatra valamivel kevesebb pénz jutott, ha társadalomtudományi kiadványról volt szó, az élettudományi kiadványok viszont az átlagos támogatási összegnek a dupláját kapták, hiszen költségesebb kiadványokról volt szó.

Az összes pályázat 68 %-át professzionális kiadók adták be, ők nyerték el az összes támogatás 80 %-át. El kell ismernünk azonban, hogy a könyvtárak támogatásában nem sok sikerrel jártunk. Valószínűleg csekélyek voltak a kiosztható összegek. Le is álltunk ezzel.

Marosi Ernő akadémikus:

Egy személyes megjegyzéssel kezdem. Művészettörténész vagyok, szakterületemen bármikor megvalósulhat az apokalipszis, ha a hatóságok hirtelen elhatározzák, hogy ugyanúgy eljárnak a kép-reprodukciók szerzői jogai ügyében, ahogy a lopott, jogtalanul

másolt CD-k, szoftverek ügyében jártak el. A támogatók szervezetek tulajdonképpen társtettesek.

Arról, hogy az Osiris Kiadó szerint az Akadémia Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottsága a jelentős kuratóriumok közé tartozik, az jut eszembe, hogy az egérke megy az elefánttal a hídon, és azt mondja neki: Dübörgünk, dübörgünk!

Az Akadémia intenciói kicsit mások, mint az egyszerű könyvfinanszírozás. A mi közgyűlési bizottságunk törvény által szabályozott alapítási szándékokat valósít meg, ha úgy tetszik, Széchenyi gróf álmait. Közélettel, a tudományos szemlélet képviselése, az erudíció hagyományának fenntartása, a gondolkodásbeli értékek megőrzése, valamint a hazai tudományosság eredményeinek a nemzetközi tudományosságba való bevitele – ezeket a szándékokat az Akadémia nagyon változatos formában, de következetesen valósította meg története folyamán. Nem mindig volt az Akadémiának kiadója, de mindig az foglalkoztatta, hogy közvetlenül és szabadon hozzáférjen a publikációs lehetőségekhez. Ezt eleinte alapítványokból, illetve közvetlen bevételeiből fedezte, legújabbban költségvetési előirányzatokból. A függőségéből így lesz függetlenség. Ezzel nem csak az Akadémia van így. A KFB tekintettel van az Akadémia testületeire (az elnökségre, a tudományos osztályokra), kutatóintézetekre, bizonyos egyetemi tanszékeire, mindebben nemcsak könyvek, hanem folyóiratok is szerepelnek, ráadásul nemcsak magyarul, hanem idegen nyelven is.

Hosszú ideig 100 millión belül járt a KFB évi kerete, és csak legújabbban közelítette, illetve haladta meg a 150 millió forintot. Nálunk is 60 % körül van a társadalomtudományi célokra kiosztott összeg. Az egész támogatási keretnek több mint a felét kötik le a folyóiratok.

A Ceaucescu-rezsim a 80-as években valósággal elárasztotta a Nyugatot egy Romá-

nia történetét bemutató, kitűnően szerkesztett, ingyenes, angol nyelvű kiadvánnyal. Kérdezem, hol van a magyar országimázs? A csacskaságokhoz képest kifejezetten olcsó beruházás lenne egy ilyen magyar történeti munka elkészítése és terjesztése. Ami a magyar nyelvű kiadványok támogatását illeti, igen nagy bajnak tartom, hogy a KFB hosszabb idő óta csak résztámogatásokat képes adni. Az Akadémia lényegében az áldását adja, meg a szerencsekívánatait. Háromféle támogatást tudunk adni: először is teljes mértékben támogatnunk kell azt, amit kutyakötelességünk kiadni, például az akadémiai ügymenettel összefüggő kiadványokat. Másodsor, a nevünket kell adnunk és némi résztámogatást olyan kiadványokhoz, amelyeknek tudományos értéke felől meg vagyunk győződve. Végül egy sor kiadványra áldást kell adnunk anélkül, hogy pénzt áldozhatnánk rá.

Egyet ne feledjünk: a kéziratokat olyan dolgozó emberek hozzák létre, akiknek e munkájukból illene megélniük is! Természetesen a kiadóknak is meg kell élniük. Ha egyik sem teljesül, a következő nemzedékeknek reprintekből kell okulniuk. Figyelniük kell a szövegkiadások, illetve a színtézisek fontosságára. Nagy kár, hogy az OTKA lehetőségei szűkültek. Nagy probléma a fordítói honoráriumok emelkedése, valamint az, hogy alaposabban kellene beszélnünk a folyóiratkiadásról, hiszen jó folyóiratok nélkül jó könyvek sem szülehetnek.

Péliné Bán Éva (NKÖM):

A Nemzeti Kulturális Alapprogramnak két ágazata van, a szépirodalmi, illetve az ismeretterjesztő és környezetkultúrával kapcsolatos könyvek, folyóiratok támogatása. Az előbbi 330 millióból, az utóbbi 250 millióból gazdálkodik. A teljes összegből mindkét ágazat 140–140 milliót fordít folyóiraatra. Nem csekély összegekről van tehát szó, bár az is igaz, hogy a Kulturális Minisztérium 15 kura-

tóriumra és ezen felül miniszteri kerete 5 milliárd forintnál is nagyobb összeget oszt szét. Visszatérve Gyurgyák János javaslatára, hogy 1 milliárd forintot sürgősen be kell vonni a tudományos könyvkiadás támogatásába, mindenekelőtt azt mondanám, hogy ennek koordinálására leginkább éppen az MTA lenne hivatott. Én nem azt mondom, hogy ezt az 1 milliárdot a Kulturális Minisztériumtól kellene átírányítani, nem is egyetlen tárca feladata ez. Abból kell kiindulni, hogy 2002-ben is igen fontos, hogy magyar nyelven magyar szakkönyvek jelenjenek meg. Gyurgyák János joggal bírálta a kuratóriumi rendszert. Aki pénzt kap, másként értékeli a kuratóriumot, mint az, aki nem kap. De ha a Tudományos Akadémia is kuratóriumi rendszerben intézi a támogatásokat, van-e helyettük más?

Azt hiszem, hasznos volna egy nagy sajtótópolémia erről a kérdéssel. Az 1 milliárd forintot mindenképpen bele kell tenni a rendszerbe. Mi, a Magyar Könyv Alapítványnál a külföldi akcióinkban csak filléreket fordíthatunk – a szépirodalom támogatásához képest is – erre a célra. Azt azonban büszkén mondhatom, hogy a határon túli magyar kiadók felkarolásában érezhető a segítségünk.

Fábri György, tudománypolitikai főtanácsos (MTA):

Egyszer már végig kellene gondolni, hogy a tudományos intézményrendszer átalakulása miként hat a tudományos eredmények publikálására. Amikor a tudományművelés formái alapvetően átalakulnak, ennek biztosan lesz hatása a tudományos könyvkiadásra is. Vigyázzunk, nehogy olyan várakat próbáljunk megvédeni, amelyek már nem léteznek!

A felsőoktatás a tudományos könyvkiadás egyik legfontosabb felvevőpiaca. Itt az elmúlt évtizedben nagy átalakulás zajlott le, amely nagyon sok jót ígért, de rosszat is ho-

zott. A hallgatói létszám hallatlanul megnőtt, de a hallgatói normatívába beépített tankönyv- és jegyzetvásárlásra szánt összeg lényegében nem emelkedett, inkább szűkült. Erről a normatíva elosztását szabályozó rendeletek tehetnek, hiszen a részarány megállapítását az intézményi tanácsok jogkörébe utalták. A rendeletek megszabják, hogy maximum ennyi, de arról hallgatnak, hogy minimum mennyi. A 10 év alatt majdnem négyszeresére nőtt a hallgatói létszám, és ez nem járt együtt a szakkönyvvásárlásra fordított pénzek hasonló ütemű növekedésével. A létszámnövekedés azzal járt, hogy a kutatáshoz közel álló képzés súlya csökkent, márpedig onnan várhattuk volna a szakkönyvek iránti keresletet. Az egyetemeknek végig kellene gondolniuk, hogy az egyetemi kutatások hogyan jelenhetnek meg – szakkönyvek formájában – a képzésben is.

Láthattuk, hogy a Gyurgyák János által említett 1 milliárd, illetve a Lipták professzor által említett 48 millió mennyire nincs arányban egymással. Egyetlen konkrét javaslatot tennék: erősíteni kellene a pályázati rendszerek integratív szemléletét. A pályázatokat a tudományos tevékenység teljes vertikúrára kellene kiírni, ami a publikálást is magában foglalja.

Figyelnünk kell a doktori iskolák hallgatóira is, nemcsak mint felvevőkre, hanem mint potenciális publikálókra is. Az utóbbiban szabadalmi problémák is felmerülnek, amelyeket meg kell oldani.

Az internetes publikációról röviden annyit, hogy várhatóan még a mainál nagyobb elterjedtsége idején sem lesz képes helyettesíteni a nyomtatott publikációt. Az adatbázisok területén azonban érezhető a verseny. Egyébként egy felmérés szerint a magyar internethasználóknak harmada sem kíváncsi szakmai információkra.

Az Akadémia e téren a tudományos könyvkiadást mint szempontot használhatja fel a maga költségvetési lobbiharcában. Az

Akadémia tudománypolitikai súlyával sokat tehet azért is, hogy kialakulhasson a pályázati rendszerek imént említett integratív szemlélete. Sok a tennivaló abban is, hogy a már megjelent tudományos könyvek csakugyan beolvadhassanak a tudományos nyilvánosságba. Ezzel könnyebbé válna a tudományos könyvkiadók helyzete. Az Akadémiának végül abban is állást kell foglalnia, amit *Miklós Tamás* emlegetett, ti. hogy motiválták-e egyáltalán a magyar kutatók arra, hogy itthon publikáljanak.

*Bucsi Szabó Zsolt igazgató
(Akadémiai Kiadó Rt.):*

Az a témakör, amelyről ma beszélünk, négy részből tevődik össze.

Ahogy Marosi Emő akadémiкус említette, nagyon nagy problémák vannak az összefoglaló kézikönyvek kiadása körül. Finanszírozási bravúrra van szükség pl. a Környezetvédelmi Lexikon felújításához, amit éppen most végzünk. (A lexikon időközben megjelent – *A szerk.*)

A felsőoktatási tankönyvekkel kapcsolatban a kiadók mindig abban reménykednek, hogy a támogatás legalább a nullszaldóhoz hozzásegíti őket. Nyereségre csakis bolti eladással lehet szert tenni. A nyereségesség ára azonban, valljuk be, legtöbbször az, hogy átgörgetjük az eladatlan készletet a következő évre. Kereskedő partnereink kiszálltak a finanszírozásból, mindent csak bizományban vesznek át. Ez nagyon erősen sújtja a tudományos könyvkiadást.

A monográfiák sajátossága az, hogy nagyon fontosak a tudományos műhelyek számára, de bolti forgalmazásuk szinte lehetetlen. Az angol nyelvű publikálás sok tekintetben ígéretesebb, de külkereskedelmi kapcsolatokat igényel. A negyedik terület, a tudományos folyóiratoké, valóban megbeszélést igényel.

Végezetül, minthogy egyetértünk abban, hogy általános a pénzihiány, én a legfonto-

sabbnak azt tartom, hogy értelmes érveket gyűjtsünk össze arra, hogy mire is kell a pénz. Ha a miért elég hangos, akkor a kondíciók biztosan változni fognak.

Borhidi Attila akadémikus:

A felhasználók nevében szólok. Úgy is mint 14 könyv, magyar és idegen nyelvű könyv szerzője. Hat különböző kiadónál szereztem tapasztalatokat. Nagyon is kell a magyar nyelvű szakkönyv. A magyar tudományos elit külföldön azért sikeres, mert invenciózus. De mitől invenciózus? Attól, hogy magyar nyelven szívta magába a tudományt. Mivel a magyar nyelv struktúrája teljesen más, mint az indoeurópai nyelveké, a magyar kutató

arra is képes, hogy mintegy kívülről vegye szemügyre a világ tudományát, akár egy kutatócsoport egyetlen magyar résztvevőjeként is.

Szívesen publikálnánk mi idegen nyelven is, de azt tapasztaljuk, hogy ezt a kiadók büntetik. Nem fizetik meg azt a pluszt, ami a fordítással és a fordítás szakmai korrekciójával jár. Ez elnyújtja és költségesebbé is teszi a kiadást. A megoldás, hogy az idegen nyelvű szöveget is magára a szerzőre kell bízni.

A kiadók marketing tevékenysége sem tökéletes. Nemrég egy világgongresszuson egymagam több példányt adtam el saját könyvemből, mint az illető kiadó marketing osztálya.

MEMORANDUM

a tudományos könyvkiadás ügyében

Konszenzus alakult ki abban a tekintetben, hogy a magyar nyelvű szakkönyvkiadást mint kultúránk egyik stratégiai ágazatát, minden erővel fenn kell tartani.

A konferencia fő ajánlásai

1. Az MTA vállaljon aktívabb koordináló szerepet!
2. Az Akadémia és a tárcák program-elképzeléseinek összehangolása szükséges.
3. Az Akadémia vezetése támogassa, hogy a tudományos osztályok a könyvkiadás szempontjából is tekintsék át szakterületüket!
4. Elengedhetetlen többletforrások bejuttatása a tudományos könyvkiadásba.
5. Legalább 1 milliárd forintos forrásnövelés, a megfelelő országgyűlési mechanizmusok közbeiktatásával, még az idén szükséges.

Az alábbi részletkérdések tanulmányozása célszerű:

- a könyvtári példányvásárlás támogatása;
- a kiadói szakemberek bevonása a pályázati kuratóriumi rendszerbe.

A könyvtámogatási rendszer átvizsgálása, egyes művek támogatása mellett megfontolandó a kiadói–szerzői műhelyek hosszabb távú programjainak támogatása is.

Összeállította: Hernádi Miklós,
kandidátus, az MTA Könyv-
és Folyóiratkiadó Bizottságának titkára